

ERMENİSTAN'IN BAĞIMSIZLIK SONRASI AVRUPA İLE İLİŞKİLERİ

Soner KARAGÜL*

ÖZET

Soğuk Savaş sonrasında Güney Kafkasya, ekonomik, politik, stratejik ve benzeri nedenlerle küresel ve bölgesel güçlerin ilgi odağı ve etkinlik kurma arenası haline almıştır. Bölge devletlerinden Ermenistan bağımsızlık sonrasında bir yandan Rusya ile olan sıkı işbirliğini, diğer yandan da Batılı ülkelerle yakın ilişkiler kurma ve Batılı kurumlarda yer alma çabasını sürdürmüştür. Avrupa merkezli yapı ve kuruluşlarla entegrasyon, Ermenistan'ın dış politika sacayaklarından birisidir. Bu bağlamda AGİT, NATO, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği ve Avrupa ülkeleriyle ilişkiler yürütülmektedir. AGİT ve NATO ile ilişkiler, daha çok Ermeni-Azeri anlaşmazlığı ile Güney Kafkasya'nın istikrar ve güvenliğine dayanmaktadır. Avrupa Konseyi ile ilişkiler, Avrupa standartlarına ulaşma çabalarına ve bunun gerçekleşip gerçekleşmediğine, Avrupa Birliği ile ilişkilerse ağırlıklı olarak bölgesel istikrarın sağlanması amacıyla, Ermenistan'a yönelik gerçekleştiren yakın ilişkilerine dayanmaktadır. Avrupa ülkeleriyle ilişkiler, birçok alanda karşılıklı işbirliği Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Güney Kafkasya'da bağımsızlığını ilan eden devletlerin (Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan) olan ilgi, ekonomik politik ve stratejik nedenlerden dolayı artmıştır. Bölgedeki zengin doğal kaynaklar ve bölgenin stratejik konumu, bölgesel güçlerin yanında Avrupa'daki devletlerin ve Avrupa Birliği'nin (AB) bu devletlerle ilişkilere girmelerinde en önemli etken olmuştur. 21 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan eden ve yeni uluslararası ortamda yerini alma girişimlerinde bulunan Ermenistan, bağımsızlığından günümüze kadar elliden fazla ülkeyle diplomatik ve ekonomik ilişkilerini yürütmektedir. Ermenistan'da, dünyanın değişik bölgelerinden onaltı ülkenin elçiliği¹ ve elliden fazla ülkenin ise büyükelçi ve maslahatgüzar düzeyinde temsilcisi bulunmaktadır.

* Dr., Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi İ.İ.B.F. Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Çin, Fransa, Gürcistan, Hindistan, İngiltere, İran, Kuzey İrlanda, Mısır, Lübnan, Romanya, Rusya, Suriye, Ukrayna ve Yunanistan.

Ermenistan, bütün kıtalarda kırktan fazla ülkede elçilik, konsolosluk ve temsilcilik düzeyinde sürekli bir varlığa sahiptir. Ermenistan, Batı'yla işbirliği çerçevesinde; Birleşmiş Milletler, Kuzey Atlantik İşbirliği Örgütü (NATO), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve Avrupa Konseyi (AK) gibi dünyadaki en etkin uluslararası örgütlerle ve ulus-üstü yapılanma olan AB ile ilişki içerisinde.² Öte yandan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyesi olan Ermenistan, küresel sorunlarla ilgili olarak da birçok uluslararası örgütün üyesi konumunda aktif katılım eğilimini taşımaktadır.

Bağımsızlığından bu yana geçen yıllar içerisinde Ermenistan, bir yandan Rusya ile olan sıkı işbirliğini sürdürürken diğer yandan da Batılı ülkelerle yakın ilişkiler kurma ve Batılı kurumlarda yer alma çabası içerisinde olmuştur. Bu maksatla Avrupa merkezli yapı ve kuruluşlarla entegrasyonu dış politika hedefleri arasına koymuştur. Aynı zamanda bölgesel dengeleri göz önünde bulundurarak Rusya ile stratejik ilişkilerini sürdürürken, bir yandan da AGİT, NATO, AK ve AB ile ilişkilerde geri kalmamıştır. Kuşkusuz Ermenistan'ın Avrupa ile Avrupa'nın da Ermenistan ile işbirliği içinde olmasında bazı faktörler etkilidir. İlk faktör Ermenilerle Avrupa'nın siyasal ve kültürel ilişkilerinin geçmişten kaynaklanmasıdır. Ermeni-Avrupa ilişkilerinin tarihsel mirası ve ayrıcalıklı konumu, özellikle Ermenistan açısından olmak üzere işbirliğinin geliştirilmesi için fırsat yaratmıştır. İkinci faktör, Ermenilerin Avrupa kültürü ve siyasal düşüncesi hakkındaki bilgileri ve Avrupa değerlerine olan sempaticileri, psikolojik ve mantıksal bakımdan Ermenileri Avrupa'yla işbirliğine hazırlamasıdır. Üçüncü faktörse, AB ülkelerinin Güney Kafkasya'daki diğer ülkelerin ve Ermenistan'ın bağımsızlığını hemen tanımalarıdır. Bu durum, Ermenistan'ın uluslararası arenadaki pozisyonunun güçlenmesinde ve uluslararası toplumun bir parçası olmasında önemli katkı sağlamıştır.

1. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ve NATO İle İlişkiler

Kuzey Amerika'dan Orta Asya'ya kadar uzanan bir coğrafyayı kapsayan bölge üzerinde 54 ülkeyi ortak değerler etrafında toplayan AGİT, bu bölgelerdeki çatışmaların önlenmesi, anlaşmazlıkların çözülmesi, istikrar ve güvenliğin sağlanıp korunmasında önemli roller üstlenmişti. AGİT, Güney Kafkasya Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarının güçlendirilmesi ve uluslararası topluma entegre edilmeleri ile bu ülkelerde demokrasi, insan hakları ve serbest piyasa ekonomisinin yerleşmesi için de misyon üstlenmiştir. Bu bağlamda 30 Ocak 1992'de AGİT'e üye olarak kabul edilen Ermenistan, 17 Nisan 1992'de Paris Şartını, 8 Temmuz 1992'de Helsinki Nihai

² Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia; (<http://www.armeniaforeignministry.com>).

Senedi'ni, 12 Ekim 1992'de Avrupa Silahlı Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması'nı imzalamıştır.

Ermenistan dış politikasında belirleyici faktörlerden biri olan Yukarı Karabağ sorununun çözülmesi için 24 Mart 1992'de AGİT bünyesinde girişim başlatılmıştır. Bu tarihte AGİT Bakanlar Komitesi, AGİT himayesinde bir konferansın toplanması için karar aldıktan sonra, AGİT çerçevesinde sorunun barışçıl yollarla çözümüne yönelik görüşmeler yapılması için ortam oluşturulmaya çalışılmıştır. AGİT'in programladığı konferansın Beyaz Rusya'nın Minsk kentinde, Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, dönemin AGİT Troikası (Çekoslovakya, Almanya ve İsveç) ile Fransa, İtalya, Rusya, Türkiye ve ABD'nin katılımıyla gerçekleşmesi planlanmıştır. 'Minsk Grubu' olarak nitelenen 11 ülkenin girişimleriyle, BM Güvenlik Konseyi kararları(822, 853, 874 ve 884 sayılı kararlar) temelinde siyasal bir çözümün şekillenmesi için çalışılmıştır. Ancak Minsk Konferansı, çatışan iki taraf arasında bir anlaşmaya varılamaması nedeniyle karara bağlanamamıştır. Nihayet Rusya'nın aracılığıyla Mayıs 1994'de taraflar ateşkes ilan etmiş; bu süreçte AGİT, barışın korunması ve kalıcılığının sağlanması için çabalarını sürdürmüştür.

Aralık 1996'da Lizbon'da toplanan AGİT Devlet Başkanları Zirvesi'nde, Ermenistan'ın muhalefetine karşın diğer tüm üyelerin onayıyla sorunun çözümüne yönelik bir plan kabul edilmiştir. Planda; Ermenistan ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün korunması (bu koşul Ermenistan'ın işgal ettiği Azerbaycan topraklarını boşaltması anlamına gelmektedir), Karabağ'a Azerbaycan içinde en yüksek düzeyde özerklik tanınması ve Karabağ'ın ve Karabağ halkının güvenliğinin sağlanması öngörülmüştür. Azerbaycan'ın hemen kabul ettiği bu plan, uluslararası baskılar sonucu Ermenistan tarafından 26 Eylül 1997'de kabul edilmiştir. Ancak bu planın uygulanması bölgeye AGİT barış gücünün gelmesini öngördüğü için Rusya tarafından geciktirilmiş, diğer taraftan Ermenistan'da planı kabul eden Cumhurbaşkanı Ter Petrosyan aşırı milliyetçilerin baskısı sonucu istifa etmek zorunda kalmıştır. Bundan sonra da Minsk Grubu çerçevesinde Ermenistan ve Azerbaycan'ın kabul edebileceği önerileri hazırlama çabaları sürmüştür. Bu çerçevede 1999'da AGİT Minsk Grubu'nda Rusya tarafından yapılan Azerbaycan ve Karabağ arasında ortak devlet kurulması önerisi 1996 Lizbon kararlarının hiçe sayılması anlamını taşıdığı için Azerbaycan tarafından kabul edilmemiştir. 2003 yılında Maastricht'te gerçekleşen AGİT Bakanlar Konseyi'nin onbirinci toplantısında kabul edilen kararlarda daha çok Ermeni yaklaşımlarını yansıtan görüşler yer almıştır. Aynı zamanda Azerbaycan ve Ermenistan'daki başkanlık seçimleri gerekçesiyle AGİT Minsk Grubu çalışmaları askıya alınmıştır. 2004 yılında AGİT Minsk Grubu Fransa, Rusya ve ABD eş başkanlarının katılımıyla Ermenistan ve Azerbaycan devlet başkanları bir araya

gelmişlerse de bir sonuç elde edilememiştir. AGİT Minsk Grubu'nun öncülüğünde gerçekleşen bu görüşmelerde ne yazık ki somut ilerleme kaydedilememesi ve zaman zaman Azerbaycan'ın kabul edemeyeceği koşulların gündeme gelmesi; Azerbaycan'ın AGİT Minsk Grubu dışında BM nezdinde sorunun çözümü için girişimlerde bulunmasına yol açmıştır. Azerbaycan'ın bu yaklaşımı doğal olarak AGİT Minsk Grubu'nda olumlu karşılanmamıştır.

22 Haziran 1999'da AGİT Daimi Komisyonu Ermenistan'ın başkenti Erivan'da büro açmayı kararlaştırmış, Ermenistan ve AGİT arasında anlaşma imzalanmasının ardından 9 Şubat 2000'de resmen açılmıştır. Siyasal, ekonomik, çevresel ve insani boyutlardaki AGİT faaliyetlerinin Ermenistan'da yürütülmesini sağlamak için kurulan büronun görevi, AGİT ilkelerinin ve taahhütlerinin gerçekleştirilmesini sağlamaya çalışmak ve NGO'lar, araştırma enstitüleri, üniversiteler ve yerel yönetimlerle bağlantıyı sürdürmektir. AGİT Bürosu işe Ermenistan'ı ve bu ülkedeki yapıları anlamaya çalışarak başlamıştır. Böylece ilk aylarda büronun ana faaliyeti, Ermenistan'daki hükümet, parlamento ve sivil toplum kuruluşlarıyla ortaklık ilişkileri kurmaya başlamak olmuştur. Ayrıca AGİT Bürosu, uluslararası örgütlerle ve AGİT üyesi devletlerin diplomasi temsilcilikleriyle karşılıklı destek ve işbirliği girişimlerinde bulunmuştur. AK ve AB Komisyonu ile bağlantılar kurmuş, Demokratik Kuruluşlar ve İnsan Hakları Bürosu [The Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR)]'yla izleme ve projeleri geliştirme konularında yakın çalışmalar yürütmüştür.³ Ermenistan'ın AK üyesi olmasından sonra AK'nin Ermenistan'daki temsilcileriyle Ermenistan'ın yükümlülüklerini yerine getirmesine yardımcı olmak için işbirliği yapmıştır. Birleşmiş Milletler ve yerel örgütlerle birlikte mülteciler, yurtsuz kişiler ve etnik azınlıklarla ilgili konulara özel önem vermiştir. İnsan hakları alanında parlamento ve NGO temsilcileriyle birlikte önemli çalışmalar(yayınlar, toplantılar, uluslararası örgütlerle işbirliği gibi) gerçekleştirmiştir.

AGİT Bürosu, Ermenistan'da yürürlükte olan yasaların uluslararası standartlar ve ilkeler düzeyine getirilmesi sürecine yoğun olarak katılmaktadır.⁴ Bu bağlamda, siyasal alanda yargı bağımsızlığı ve güçler ayrılığı sistemiyle ilgili konuları kapsayan anayasa değişikliği ve seçim yasasının değiştirilmesi konularındaki çalışmalara katkıda bulunmuştur. Ermenistan'la ilgili olarak çevre, medya, seçim, polis, NGO'lar gibi çok geniş yelpazedeki yasama reformlarında devlet organlarına yardımcı olmaktadır. Rüşvetin önlenmesi, ombudsman oluşturma, ekonomik ve

³ Annual Report 2000 on OSCE Activities; (http://www.osce.org/docs/english/misc/anrep00e_activ.htm#Anchor1.1-23474).

⁴ The Organization for Security and Co-operation in Europe; (<http://www.osce.org/yerevan/13204.html>).

çevresel güvenlikle ilgili uluslararası sözleşmelerin yürürlüğe konulması, insan hakları bilincinin oluşturulması, polis ve cezaevi çalışanlarının demokrasi ve insan hakları konusunda eğitilmesi, cezaevi reformlarının gerçekleştirilmesi ile medya ve ifade özgürlüğünün genişletilmesi gibi pek çok alana da ağırlık vermektedir. Özellikle silahlı kuvvetlerde olmak üzere insan hakları konusunda kapsamlı girişimlerini sürdürmektedir. 2002'den bu yana alternatif askerlik konusunda Ermeni yetkililere yardımcı olan Büro, Temmuz 2004'te yürürlüğe giren Alternatif Hizmet Yasası'nın uygulanmasını yakından takip etmektedir. Ademi-merkeziyetçilik ve yerel özerklik konularına da önem veren AGİT Bürosu, ekonomik ve çevresel konularda Ermenistan'ın Batı kurum ve ilkelerine uygun bir gelişim sağlayışına katkıda bulunmak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Güney Kafkasya'da bölgesel ekonomik işbirliğinin gerçekleşmesi için AGİT Bürosu tarafından hükümet, özel sektör ve kamu sektörü temsilcileri arasında toplantılar dizisi gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda Büro, çevrenin korunmasıyla ilgili girişimlerde hükümet yetkilileri ve NGO'larla diyaloga girerek, çevresel alandaki uluslararası sözleşmelerin onaylanması için başlatılan hareketleri desteklemektedir.

Soğuk savaşın sona ermesiyle genişleme sürecine giren NATO, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleriyle diyalog başlatırken, aynı zamanda Güney Kafkasya'da istikrarın geliştirilmesi misyonu çerçevesinde bölgedeki devletlerle işbirliği olanakları yaratmaya çalışmıştır. NATO'yla işbirliği girişimlerinde Güney Kafkasya'daki devletlerden Gürcistan üyelik için daha aktif ve istekli iken, Azerbaycan daha stratejik davranmış, Ermenistan ise daha farklı bir politika izlemiştir. 2000 yılına kadar Ermenistan'ın NATO ile ilişkileri iç ve dış etkenlerden dolayı pasif konumdaydı. Türkiye'nin NATO üyesi oluşu, Ermenistan'daki farklı siyasi güçlerin ve halkın bir bölümünün NATO'ya karşı olumsuz tavır takınmasına yol açmıştı. Bu yüzden 1999 yılında Azerbaycan'ın Yukarı Karabağ sorununun çözümü için NATO'nun devreye girmesi talebi, Ermenistan tarafından tepkiyle karşılanmıştı. Öte yandan Rusya'nın NATO'ya olan tutumu ve Ermenistan-Rusya ilişkilerinin boyutu, Ermenistan-NATO ilişkilerinde belirleyici dış etkenlerin başında gelmekteydi.

1990'ların ortalarında Rusya'nın NATO'nun Doğu'ya ve kendi sınırlarına doğru genişlemesine karşı çıkması, Rusya-NATO ilişkilerinin sıkıntılı bir sürece girmesine yol açmıştı. NATO-Rusya gevşek ilişkileri, Ermenistan'ın NATO'ya olan tutumunu olumsuz etkilemiştir. Çünkü Ermenistan 1997'de karara varılan Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması'yla Rusya'yla olan yakın ilişkilerini sürdürmektedir. Koşullar değişip NATO-Rusya ilişkileri olumlu gelişince Ermenistan'ın NATO ile ilişkileri de olumlu sürece girmiştir.

'Barış İçin Ortaklık Programı' (BOP) çerçevesinde yeniden canlanan Ermenistan-NATO ilişkileri, 17-28 Haziran 2002 tarihleri arasında Gürcistan'da gerçekleşen Mükemmel Çaba(Best Effort)-2002 tatbikatında Ermenistan ordusundan bir tabur yer almasıyla sürmüştü. Ayrıca diğer Kafkasya devletleri gibi Ermenistan da NATO'nun Planlama ve Gözden Geçirme Süreci'ne katılmaya başlamış; bu kapsamda 2003 yılında karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiş ve Ermenistan NATO'nun Dışişleri Bakanları ve Savunma Bakanları toplantılarına katılmıştır. NATO'nun BOP çerçevesinde Ortak Mükemmel Çaba (Cooperative Best Effort)-2003 tatbikatı 16-27 Haziran 2003 Ermenistan'da gerçekleştirilmiştir. Rusya ise, ilk kez bu tatbikatla NATO ülkelerinin yapacağı bir tatbikatta yer almıştır. Ermenistan ayrıca NATO'nun Ocak 2004'te Kosova'da bulunan barış gücü birliğine katılmıştır. Haziran 2005'te Ermenistan, NATO'ya işbirliğini daha da derinleştiren Bireysel Ortaklık Eylem Planı sunmuştur. BOP çerçevesinde Temmuz ayında 'Kurtarıcı-2006' tatbikatı gerçekleştirilmiştir.

Görüldüğü gibi Ermenistan'ın NATO ile çok sıkı işbirliğine rağmen Azerbaycan ve Gürcistan gibi açıkça NATO'ya üyelik hedeflerini ortaya koymak yerine, Ermeni yetkililerden NATO'ya üye olunmayacağı, BDT bünyesindeki Kollektif Güvenlik Antlaşması Organizasyonu (CSTO) ve Rusya ile yapılan üst düzey askeri teknik işbirliğinin sürdürüleceği dile getirilmiştir.⁵ Bu tutuma Ermenistan'ın özellikle Yukarı Karabağ konusunda geri adım atmama stratejisi yol açmaktadır.

2. Avrupa Konseyi İle İlişkiler

Güney Kafkasya'da en önemli müttefikini Rusya olarak belirleyen neredeyse bütün komşularıyla arasında çeşitli sınır sorunları bulunduğu için Kafkasya'da etnik çatışmaların ve dolayısıyla istikrarsızlığın kaynağı durumunda olan Ermenistan'ın, Batı'ya yönelik en ciddi açılımının AK vasıtasıyla gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Diğer bir deyişle Batılı kurumların ve değerlerin Ermenistan'a girişinde AK önemli bir rol üstlenmiştir.

2.1. Üyelik Öncesi İlişkiler

Soğuk savaşın sona ermesiyle Kafkasya ve Orta Asya'ya olan ilgi AK'nin de dikkatinden kaçmamış; 1989 yılında Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM) tarafından Orta ve Doğu Avrupa'da ortaya çıkan devletler için özel davetli statüsü yaratılmıştır. Bağımsızlığından iki ay gibi kısa bir süre sonra 22 Aralık 1991'de özel davetli statüsünde yer alma talebinde bulunan Ermenistan, AKPM'nin

⁵ ABHaber, "Koçaryan: AB'ye Katılmayı Önümüze Bir Hedef Olarak Koymadık", (http://www.abhaber.com/haber_sayfasi.asp?id=11189).

genel ve komite toplantılarına katılma olanağı elde ederek, bu yolla demokratikleşme sürecinde ve AK'ye katılma konusunda bir fırsat yakalamıştır.

1994 yılında AKPM'de kabul edilen bir kararla⁶ AK'nin yalnızca üye ülkelerin sınırları içinde değil aynı zamanda AK'nin coğrafi sınırlarında yer alan diğer komşu devletlerle de demokrasi, temel hak ve özgürlükler konularında yakın ilişkiler kurma çabasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'ın Avrupa'yla kültürel bağları ve Avrupa'nın bir parçası olarak kabul edilmek için gösterdikleri kararlı istek doğrultusunda üye olma olasılıklarına sahip olacakları vurgulanmıştır.

Ermenistan, AK ile ilişkilere 1996 yılından itibaren Azerbaycan ve Gürcistan'la birlikte başlamıştır. Ermenistan Parlamentosu, ilk önce 26 Ocak 1996'da AKPM'de özel davetli statüsünde yer almıştır. Ermenistan 7 Mart 1996'da AK üyeliği için resmen başvurmuş, AK Bakanlar Komitesi 15 Mayıs 1996'da AKPM'yi bu başvuruya ilişkin görüşünü belirtmeye davet etmiştir. Meclis, başvuruya ilgili görüşünü yukarıda belirtilen 1994 tarihli AK'nin Genişlemesine İlişkin 1247 Sayılı Tavsiye Kararı'nı dikkate alarak belirtmiştir. Buna göre AKPM, Güney Kafkasya'yı Konsey'in genişleme sürecinin bir parçası olarak değerlendirmiş, aynı zamanda Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan'ın Avrupa'yla kurulacak kültürel bağlar ile Avrupa'nın bir parçası olma yönündeki kararlılıkları doğrultusunda Konsey'e üye olma olasılığına sahip olacaklarını tekrarlamıştır.⁷

Ermenistan'ın üyelik başvurusuyla başlayan süreç, AK'nin Ermenistan'ın sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik alanlarda Avrupa standartlarına uyumunun sağlanması için çalışmalar başlatmasıyla devam etmiştir. İşe Ermenistan'ın bu alanlardaki durum tespitinin yapılması ile başlamış; Ermenistan da AK üyeliği standartlarına erişmek için gerekli girişimlerde bulunmuştur. Ermenistan, 1996'dan itibaren AK'nin hükümetlerarası işbirliği ve yardım programlarında yer alırken, özel davetli statüsüne sahip olduktan sonra komitelerde ve parlamento çalışmalarında değişik aktivitelere katılmıştır. Şubat 1997'de AKPM tarafından görevlendirilen raportörler Ermenistan'ın yasama ve hukuk sisteminin AK standartlarına uyumu üzerine bir rapor hazırlamışlardır. Kasım 1997'de AKPM'deki değişik komitelere mensup raportörler Ermenistan'ı ziyaret etmiştir. Öte yandan AKPM tarafından oluşturulan delegasyonlar Temmuz 1995 ve Mayıs 1999'da yapılan genel seçimleri ve Mart 1998'deki devlet başkanlığı seçimlerini izlemiştir.

⁶ Council of Europe Parliamentary Assembly: Recommendation 1247(1994) on the Enlargement of the Europe, (<http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/TA94/erec1247.htm>).

⁷ Council of Europe Parliamentary Assembly: Armenia's Application for Membership of the Council of Europe, Opinion No. 221 (2000); (<http://assembly.coe.int/Documents-/WorkingDocs/doc00/ EDOC8747.HTM>).

AKPM'nin Ermenistan'ın AK'ye katılımı hakkındaki görüşü, 28 Haziran 2000'de parlamentoda tartışılarak kabul edilmiştir. Meclis'in Ermenistan'ın başvurusu hakkındaki görüşünde; Kafkasya'daki ve Ermenistan'daki gelişmelerden söz edilmiş, Ermenistan hakkında bazı tespitler yapılmış, Ermenistan'ın taraf olduğu anlaşma ve sözleşmelerle Ermenistan'ın üstlendiği taahhütler sıralanmıştır.⁸ AKPM Ermenistan'la ilgili görüşünde; Ermenistan'ın demokrasiye, çoğulcu topluma, insan hakları ve hukuk kurallarına saygıya yönelişini, yasal düzenlemeler ve uygulamada AK'nin standartları ve ilkeleriyle uyumlu girişimlerini dikkatle izlediğini belirtmiştir. Ayrıca Meclis, AK Bakanlar Komitesi tarafından da tekrarlanan AK ile Kafkas ülkeleri arasındaki ilişkilerin daha da yakınlaşmasının yalnızca demokratik reformların değil aynı zamanda çatışmaların barışçıl yollardan çözülmesi taahhüdüne bağlı olduğu görüşünü ortaya koymuştur.

AKPM'nin 2000 tarihli görüş belgesinde; Ermenistan'ın hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına saygı göstererek demokratik, çoğulcu topluma doğru gideceği; uygulama ve yasama bütünlüğüyle AK standartları ve ilkeleriyle uyumlu demokratik reformları gerçekleştirmeye istekli olduğu ve bunu başarabileceği vurgulanmıştır. Aynı belgeye göre AK Bakanlar Komitesi'nin Ermenistan'ın üyelik başvurusu hakkındaki görüşüne gelince; Komite, Kafkas ülkeleri ile AK arasındaki ilişkilerin daha da yakınlaşması, sadece önemli demokratik reformların gerçekleşmesiyle değil, aynı zamanda bu ülkeler arasındaki çatışmaların barışçıl yollarla çözümlenmesiyle gerçekleşeceğini ortaya koymaktadır.

Ermenistan Devlet Başkanı, Meclis Başkanı, Başbakan ve parlamentoda temsil edilen siyasal partilerin liderlerinden AKPM'ye gelen mektuplardan hareketle Ermenistan; sözleşmeler, iç hukuk, insan hakları ve Yukarı Karabağ çatışması konularında bazı yükümlülükler üstlenmiştir.⁹

Sözleşmeler konusunda Ermenistan'ın taahhütleri şunlardır:

- AK üyeliğinin kabulüyle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ve Ek Protokollerinin imzalanması,
- Üyeliğin kabulünün ilk yılı içinde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1, 4, 6 ve 7 Numaralı Protokollerinin onaylanması,
- Üyeliğin kabulünün ilk yılı içinde İşkenceyi ve İnsanlık Dışı Muameleyi ya da Cezalandırmayı Önleme Avrupa Sözleşmesi'nin, Avrupa Bölgesel ve Azınlık Diller Şartı'nın, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın imzalanması ve onaylanması,

⁸ A.g.e.

⁹ A.g.e.

- Üyeliğin kabulünün ilk yılı içinde AK İmtiyaz ve Dokunulmazlık Anlaşması'nın imzalanması,
- Üyeliğe kabul edildikten sonra iki yıl içinde Avrupa Sınır Ötesi İşbirliği Çerçeve Sözleşmesi'nin imzalanması ve onaylanması,
- Üyeliğe kabul edildikten sonra iki yıl içinde Avrupa Sosyal Şart'ının imzalanması ve bunun üç yıl içinde onaylanması.

İç hukuk konusunda Ermenistan'ın taahhütleri şu şekilde sıralanmaktadır:

- Üyeliğin kabulünün ilk yılında, ölüm cezasının kaldırılması.
- Üyeliğin kabulünün ilk altı ayında, ombudsman yasasının kabul edilmesi.
- Üyeliğin kabulünün ilk yılında, medya, siyasi partiler, hükümet dışı organizasyonlar ve kamu hizmetleri ile ilgili yeni yasaların kabul edilmesi.
- Üyeliğin kabulünün ilk altı ayında, cezaevi sisteminin düzenlenmesi yasasının kabul edilmesi.
- Yerel yönetimlere daha fazla sorumluluk ve bağımsızlık verilmesi için gereken girişimlerin yapılması, bunun için Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi'nin önerilerinin dikkate alınması.
- Seçim sisteminin değiştirilmesi için, seçim kanunlarında değişiklikler yapılması.

İnsan hakları konusunda Ermenistan'ın taahhütleri şu şekilde sıralanmaktadır:

- Adli sistem reformunun tümüyle gerçekleşmesi(yargının tam bağımsızlığı ve suç durumunda bir savunma avukatına hemen erişimin sağlanması),
- Geleneksel olmayanlar da dahil ayırıcılık yapılmaksızın tüm kiliselerde ibadet edilebilmesinin sağlanması,
- Mahkûmlar ve askere alınmamış kişilerin haklarının korunması konusunda hükümet dışı organizasyonlar ile işbirliğine gidilmesi,
- Üyeliğe kabul edildikten sonra üç yıl içinde alternatif askerlik hizmeti yasasının kabul edilmesi,
- Ulusal televizyon kanalının bağımsız bir yönetim tarafından idare edilen herkese açık bir kanal haline getirilmesi.

Ermenistan aynı zamanda yukarıda sıralanan tüm yenilikler ve düzenlemelerin gerçekleştirilmesini izleyecek olan Avrupa Konseyi İzleme Komitesi ile işbirliği içinde olmayı da taahhüt etmiştir.

Yukarı Karabağ çatışması konusunda AKPM, Ermenistan'dan sorunun yalnızca barışçıl yollardan çözülmesi için çaba sarfetmesini, Karabağ bölgesinde yaşayan

Ermeniler üzerinde bu sorunun çözümü için baskı yapmasını, uluslararası ve ülke içi sorunlarını barışçıl yollardan ve uluslararası hukuka uygun bir şekilde çözmesini, komşularına güç kullanma tehdidinde bulunmamasını talep etmiştir. AKPM, Ermenistan ve Azerbaycan'ın üyelik başvurularının Yukarı Karabağ'daki çatışmanın çözümü için gereken ortamın oluşturulmasına yardım edebileceğine inandığını ve Minsk Grubu'nun çatışmanın barışçıl bir biçimde çözümü için en iyi çerçeveyi oluşturacağını düşündüğünü vurgulamıştır. Meclis, Güney Kafkasya'da istikrar arayışlarının bölgesel işbirliğinin artırılmasıyla ve çatışmaların barışçıl biçimde çözümüyle gerçekleşeceği üzerinde ısrarla durmuştur.

AKPM'de Yukarı Karabağ sorunuyla ilgili olarak 1994 yılından itibaren alınan kararlarda¹⁰ soruna ilgili gelişmelerden söz edilerek çözüm konusunda taraflara önerilerde bulunulmuştur. Son olarak 27 Haziran 2002'de AKPM'de kabul edilen Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'daki Sığınmacılar ve Yurtsuz Kişilerin Durumuna İlişkin Tavsiye Kararı'nda,¹¹ Ermeni yetkililerin yapması gerekenler arasında; işgal edilen bölgeler dışındaki sığınmacılar ve yurtsuz kişilere yardım edilmesi, uluslararası yardım aranması, Ermeni diasporasının dikkatinin çekilmesi, temel sağlık koruması ve ilaç konusunda özel fon kurulması için uluslararası destek sağlanması gibi istekler sıralanmıştır.

AKPM, Ermenistan'ın yukarıda sıralanan taahhütleri esas alarak üyeliğe istekli olduğu ve üye olabileceği görüşünü benimsemiştir. Meclis, Ermenistan'ın taahhütlerini öngörülen zaman zarfında yerine getirebilmesi için AK Bakanlar Komitesi'ne; Ermenistan'ı AK üyesi olmaya davet etmesini ve Meclis'te Ermenistan'a dört koltuk ayırmasını tavsiye etmiştir. Ayrıca Bakanlar Komitesi'ne Ermeni yetkililere demokratik istikrarın sağlanması için gereken yardımı yapmayı ve AK Avrupa Yatırım Bankası'nın uygun yardımı sağlamasını da tavsiye etmiştir.

¹⁰ Council of Europe Parliamentary Assembly: Resolution 1047 (1994) on the Conflict in Nagorno-Karabakh; Recommendation 1251 (1994) on the Conflict in Nagorno-Karabakh; Resolution 1059 (1995) on the Humanitarian Situation of the Refugees and Displaced Persons in Armenia and Azerbaijan; Recommendation 1263 (1995) on the Humanitarian Situation of the Refugees and Displaced Persons in Armenia and Azerbaijan; Resolution 1119 (1997) on the conflicts in Transcaucasia.

¹¹ Council of Europe Parliamentary Assembly: Recommendation 1570 (2002) Situation of Refugees and Displaced Persons in Armenia, Azerbaijan and Georgia; (<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http%3A%2F%2Fassembly.coe.int%2FDocuments%2FAadoptedText%2Fta02%2FEREC1570.htm>).

2.2. Üyelik Sonrası İlişkiler

Ermenistan 25 Ocak 2001 tarihinde AK'nin 42. üyesi olarak kabul edilmiştir. Üyeliğe kabul edilen Ermenistan, her AK üyesinin yükümlü olduğu ilkeler yanında 2000 tarihli görüş belgesinde listelenen yükümlülükleri de kabul etmiştir. Bu yükümlülüklerin yerine getirilip getirilmediğine ilişkin izleme prosedürü ise üyeliğin kabulüyle başlamıştır. Yükümlülükler çerçevesinde Ermenistan bir dizi sözleşmeyi imzalamış, bazılarını ise onaylamıştır. 7 Mart 2001'de Avrupa Konseyi Üyesi Devletlerin Taahhütleri ve Yükümlülüklerinin Yerine Getirilmesi Komitesi (İzleme Komitesi), Ermenistan'ın yükümlülüklerini yerine getirip getirmediği hakkında değerlendirmeler yapmak üzere raportörler görevlendirmiştir.¹² Raportörlerin 15-18 Ekim 2001 ve 19-23 Ağustos 2002 tarihlerinde Ermenistan'a gerçekleştirdikleri ziyaretlerde elde ettikleri bilgilerle hazırladıkları 'Ermenistan Tarafından Taahhüt ve Yükümlülüklerin Yerine Getirilmesi' başlıklı rapor,¹³ 13 Eylül 2002'de AKPM'de kabul edilmiştir.

Rapor, Ermenistan'ın siyasal ve ekonomik durumuna kısaca değindikten sonra, AK sözleşmelerinin imza ve onaylanması, çoğulcu demokrasinin sağlanması, anayasal reformla hukukun üstünlüğünün pekiştirilmesi, yasama programı, insan haklarının korunmasındaki ilerleme ve Yukarı Karabağ anlaşmazlığı konularında Ermenistan'daki gelişmelere ayrıntılı biçimde yer vermiştir. Raporda, Ermenistan'ın üyeliğe kabul edilmeden önce üstlendiği sorumluluklar ve taahhütleri yerine getirmede önemli sayılacak bir süreç yaşadığı belirtilerek, özellikle Avrupa sözleşmelerinin imzalanması ve onaylanması ile iç hukukla ilgili yasal düzenlemeler konusunda gösterilen çabaya karşın yerine getiremediği bazı yükümlülükler de bulunduğu vurgulanmıştır.

Raporda 'Taslak Karar' başlığı altında önce Ermenistan'ın onayladığı sözleşmeler sıralanmıştır.¹⁴ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ek 1, 4 ve 7 Numaralı Protokolleri, Avrupa İşkenceyi ve İnsanlık Dışı Muameleyi ya da Cezalandırmayı Önleme Sözleşmesi ve Protokolleri, İmtiyazlar ve Dokunulmazlıklar Üzerine Genel Sözleşme ve Protokolleri, Avrupalı Suçluların

¹² İzleme Komitesi'nin kuruluş ve görevleri hakkında bkz., Council of Europe Parliamentary Assembly: Resolution 1115 (1997) on the Setting up of an Assembly Committee on the Honoring of Obligations and Commitments by Member of States of the Council of Europe; (<http://assembly.coe.int/Documants/AdoptedText/TA97/eres1115.htm>).

¹³ Council of Europe Parliamentary Assembly: Honoring of Obligations and Commitments by Armenia Before Council of Europe; (<http://assembly.coe.int/-Documents/WorkingDocs/doc02/EDOC9542.htm>)

¹⁴ A.g.e., s. 1-4.

İadesi Sözleşmesi, Suçla İlgili Konularda Karşılıklı Yardım Üzerine Avrupa Sözleşmesi, Hükümlü Kişilerin Transferine İlişkin Sözleşme, Avrupa Bölgesel ve Azınlık Diller Şartı, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı. Ermenistan ayrıca Avrupa Sosyal Şartı, Avrupa Sınırötesi İşbirliği Çerçeve Sözleşmesi gibi 20 Avrupa sözleşmesini ise yalnızca imzalamıştır.

Ermenistan'ın iç hukukta gerçekleştirdiği; yeni bir seçim yasası, siyasi partiler yasası, hükümet dışı organizasyonlar ile ilgili yasa ve kamu hizmetleri yasasının kabul edilmesi gibi değişiklikler AK tarafından memnuniyetle karşılanırken özellikle ceza yasası ile ilgili taahhütlerin yerine getirilmesinin ve ölüm cezasının kaldırılmasının geciktirilmesi eleştirilmiştir. Adalet sistemi reformu konusunda ise Ermeni yetkililerin AK ile işbirliğini sürdürmeleri gerektiği vurgulanmıştır.¹⁵

AK, idare ile ilgili yasanın geciktirilmeksizin gözden geçirilmesi, ombudsman yasasının kısa zamanda kabul edilmesi, parlamentoya henüz sevk edilmeyen medya konusundaki taslak yasanın çıkarılmaması ve radyo ve televizyon yayınlarının tahsisi ile ilgili yasanın gecikmeksizin çıkarılması konularında Ermenistan'ın dikkatini çekmiş, Ermeni yöneticilerce tanınmayan Yahova Şahitleri'nin dini bir örgüt olarak kabul edilmesi konusunda ısrar etmiştir. Bununla birlikte alternatif askerlik hizmeti konusundaki yasa taslağının meclise sunulması, ceza ve tutuklevlerinin İçişleri Bakanlığı'ndan Adalet Bakanlığı'na transfer edilmesi ile gözaltı koşullarındaki iyileşmeler, AK tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. İşkence, şiddet, kötü muamele eylemlerinin ve rüşvetin ciddiyle araştırılması Ermeni yetkililerden istenmiş, Ermenistan Anayasası'nın revizyonu ile ilgili sürecin hızlı bir biçimde gerçekleşmesi konusunda uyarıda bulunulmuştur.

Raporda insan hakları kapsamında Ermenistan'ın, ölüm cezasının kaldırılması, gözaltı koşulları, din özgürlüğü, askerlik hizmeti konusundaki beklentiler, ifade özgürlüğü ve ulusal azınlıkların hakları konularında hangi koşullarda olduğu ve ne gibi gelişmeler kaydetmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.¹⁶

Yukarı Karabağ çatışması konusunda; Ermenistan'ın uygun barışçıl bir çözüme ulaşmak için Azerbaycan'la üst düzeyde bağlantılar kurmayı da içeren çabalar memnuniyetle karşılanmıştır. Sınır anlaşmazlığının AK ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun barışçıl bir çözüme yakında kavuşacağı konusunda büyük umutlar

¹⁵ Özellikle taslak ceza yasası hazırlanırken AK uzmanlarının önerilerinin dikkate alınması, ceza yasası prosedürünün gecikmeden AK standartları düzeyine getirilmesi için gözden geçirilmesi, polis yasasının değiştirilmesi, yargıçların bağımsızlığı tamamen garantiye alınması ve yargıçlar için eğitim merkezi açılması konularında işbirliği istenmiştir.

¹⁶ Ayrıntılar konusunda bkz., Council of Europe Parliamentary Assembly: Honoring of Obligations and Commitments by Armenia Before Council of Europe; (<http://assembly.coe.int/-Documents/WorkingDocs/doc02/EDOC9542.htm>), s. 23-49.

beslendiği ifade edilmiştir. Ayrıca Yukarı Karabağ çatışmasının barışçıl biçimde çözümü konusunda Azerbaycan ve Ermenistan'ın üzerine düşeni yapması halinde, izleme prosedürünün kendiliğinden sona ereceği de hatırlatılmıştır.

Raporda yukarıda sayılan tüm faktörler ışığında Ermenistan'ın AK üyeliğine kabulünden sonra yükümlülüklerini ve taahhütlerini yerine getirmede doyurucu bir süreç içinde olduğu, izleme prosedürünün devam edeceği belirtilmiştir. Bununla birlikte yukarıda da sözü edilen pek çok taahhüt¹⁷ gibi zaman sınırlamasına saygı gösterilmemesine dikkat çekilmiştir. Son olarak Raporda Ermeni yetkililerden özellikle ölüm cezasının gecikmeden kaldırılması, adalet sisteminin gerçekten bağımsızlığı, cezaevlerindeki Yahova Şahitleri'nin salıverilmesi, insan hakları ihlalleri ve polislerin kötü muamelelerine son verilmesi için önlem alınması konularında olumlu beklentiler olduğu ifade edilmiştir.¹⁸

8 Temmuz 2003'te AK'nin insan hakları ve benzer disiplinlerdeki AK'nin köşe taşı sayılan standartlarının detaylarıyla açıklanmasını sağlamak; AK'nin eylemleri, amaçları ve başarıları hakkında halkı bilgilendirmek amacıyla Erivan'da Bilgi Ofisi açılmıştır.¹⁹

AK üyeliği ile başlayan yükümlülükler arasında yer alan AK sözleşmelerinden bir kısmı imzalanıp onaylanarak yürürlüğe sokulmuştur. Bunlardan bir kısmının ise belli takvimler içinde kabul edileceği taahhüt edilmesine rağmen gecikmeler olmuş; bu da AK tarafından eleştirilmiştir.²⁰

Ermenistan'ın AK üyeliğine kabulünden üç yıl sonra, 20-24 Ağustos 2003'te yapılan Ermenistan ziyareti ile yapılan görüşmeler sonucu hazırlanan Ermenistan Tarafından Taahhüt ve Yükümlülüklerin Yerine Getirilmesi'ne ilişkin yeni bir rapor²¹ 12 Ocak 2004'de AKPM'de kabul edilmiştir. Raporda 2003 yılının Ermenistan için yoğun bir seçim yılı olduğu ve bunun sonucu olarak mevcut reformlarda daha fazla bir ilerleme kaydedilmediği belirtilmiştir. Bununla birlikte Eylül 2003'ten sonra

¹⁷ 6 Numaralı Protokol'ün onaylanması, ceza yasası, ombudsman yasası ve medya yasasının kabul edilmesi gibi taahhütler.

¹⁸ A.g.e., s. 35.

¹⁹ Council of Europe Information Office Opens in Yerevan; (http://www.armeniadiaspora.com/js/030709_office.html).

²⁰ Bkz. Council of Europe Information Office Yerevan; (<http://www.coe.am/en/?go=signedratifieddocs>).

²¹ Council of Europe Parliamentary Assembly: Honoring of Obligations and Commitments by Armenia, DOC. 10027;

(<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http%3A%2F%2Fassembly.coe.int%2FDocuments%2FWorkingDocs%2FDoc04%2FEDOC10027.htm>).

Ermeni yetkililer tarafından gerçekleştirilen, taahhüt ve yükümlülüklerin²² yerine getirilmesi konusunun da gözardı edilemeyeceği vurgulanmıştır. Bununla birlikte İzleme Komitesi, 2003 yılında gerçekleşen başkanlık ve parlamento seçimlerindeki düzensizliklerin ve hilelerin büyük hayal kırıklığı yarattığını da vurgulamıştır. İzleme Komitesi, yargı sisteminin ve yargı bağımsızlığının işlerliği, Ermeni tutukevlerindeki durum ve gözaltı koşulları, polisin yetkilerini kötüye kullanması, gösteri yapma özgürlüğü, kamu yönetimi ve seçim yasalarının gözden geçirilerek değiştirilmesi, medyanın çoğulcu olması, yerel özerkliğin artması, rüşvetle mücadele ve din özgürlüğüne saygı konularında daha tatminkâr bir gelişme umduğunu belirtmiştir. AKPM ise Ermeni yetkilileri, Anayasa'nın gözden geçirilerek değiştirilmesinin hızlandırılmasında ve özellikle önerilerine uygun bir ombudsman atanması ile halen tutuklu olan, savaşa karşı olduğu için askerlik yapmayı reddeden kimselerin gecikmeden salıverilmesi konularında acil önlemler almaya davet etmiştir.

Ocak 2004 raporunda belirtilen Ermenistan'ın reformlar konusundaki yavaşlığı, özellikle toplantı ve gösteri özgürlüğü, basın-yayın ve ifade özgürlüğü, örgütlenme hakkı ve bilgi edinme hakkı alanlarında ihlallerin artması AK'nin dikkatinden kaçmamıştır. Mart 2004'te artan protestolar nedeniyle göstericilere, muhalefet partilerine ve medya mensuplarına karşı uygulanan şiddet Nisan 2004'te kabul edilen kararda²³ ayrıntılarıyla vurgulanmıştır. Kararda Ermeni yetkililere 1361 Sayılı Karar'daki taahhütlerin yerine getirmesi hatırlatılarak; başta İdare Kanunu olmak üzere yasal reformların gerçekleştirilerek insan hakları ihlallerinin engellenmesi ve bundan duyulan kaygı hatırlatılmıştır. Bu bağlamda barışçıl gösterilere izin verilmesi, seyahat özgürlüğünün garanti altına alınması, gerçekleşen ihlallerin araştırılarak sorumlular hakkında gerekenlerin yapılması, gösterilere katılmaları nedeniyle tutuklananların serbest bırakılması, medyadaki kısıtlamaların kaldırılması gibi talepler iletilmiştir. Ocak ve Nisan aylarındaki 1361 ve 1374 sayılı kararlarda belirtilen hususların ne derece gerçekleştiği ise 2 Eylül 2004'te kabul edilen kararda²⁴ ele alınmıştır. AK, 1374 Sayılı Karar'da belirtilen hususlara Ermeni tarafının uyma isteğine rağmen; toplanma ve seyahat özgürlüğüne, gazetecilere ve insan hakları savunucularına yönelik yeni ihlaller ve soruşturmalar konusunda uyarılarda bulunulmuştur.

AK'nin Ermenistan'la ilişkilerde Yukarı Karabağ sorununa ilişkin olarak barışçı çözüm beklentilerini dile getirmesine rağmen Ermenistan'ın uzlaşmaz tutumu,

²² Ölüm cezasının kaldırılması, yeni ceza yasasının ve ombudsman yasasının kabul edilmesi, alternatif askerlik hizmeti oluşturulması, medya ve enformasyon özgürlüğü hakkında yasanın kabul edilmesi, radyo ve televizyon yayını yasasının gözden geçirilerek değiştirilmesi gibi taahhüt ve yükümlülükler.

²³ Council of Europe Parliamentary Assembly: Resolution 1374 (2004).

²⁴ Council of Europe Parliamentary Assembly: Resolution 1405 (2004).

AKPM'de 25 Ocak 2005 tarihli 1416 sayılı bir kararla eleştirilmiştir.²⁵ Kararda Ermenistan'ın görüşlerine uygun olmayan özellikle iki hususa ağırlık verilmiştir: Yukarı Karabağ'ın bağımsız bir devlet statüsünde olamayacağı ve Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarının önemli bir kısmını işgal altında bulundurduğu bunun ise Konseye olan taahhütlerin ihlali olacağı. Kararda sorunun hala çözülememiş olmasının esefle karşılandığı vurgulanırken, yüz binlerce kişinin yerlerinden edildiği ve zor koşullarda yaşadığı, Azerbaycan topraklarının büyük bir kısmının hala Ermeni güçlerinin işgali altında bulunduğu ve Yukarı Karabağ bölgesinin ayrılıkçı güçlerin kontrolünde olduğu belirtilmektedir. Kararda, AK üyesi bir devletin yabancı bir toprağı işgalinin, Konsey üyesi olarak üstlendiği taahhütlerin vahim bir biçimde ihlali oluşturacağını tekrarlanmakta, Ermenistan'a (ve Azerbaycan'a) 2001'de Konsey üyesi olurken anlaşmazlığı sadece barışçı yollarla çözmeyi ve komşularına karşı kuvvet kullanma tehdidinde bulunmamayı taahhüt ettiklerini belirtmektedir.

3. Avrupa Birliği İle İlişkiler

3.1. Avrupa Birliği ve Güney Kafkasya

AB içinde Güney Kafkasya'ya daha fazla ilgi gösterilmesi gerektiği konusunda giderek artan bir eğilim söz konusudur. AB'nin Güney Kafkasya'ya olan ilgisini yalnızca askeri strateji ya da bölge ülkelerinin doğal kaynaklarının ve ekonomilerinin kontrolü girişimleriyle açıklamak eksik bir yaklaşımdır. Hatta bölgenin AB'nin ekonomik ve güvenlik çıkarları açısından marjinal bir öneme sahip olduğu dahi ileri sürülmüştür.²⁶ Bununla birlikte etnik çatışmalar ve bölgesel sorunların Güney Kafkasya'daki devletlerin hareket alanını kısıtlaması, diğer faktörler gibi AB'ye de fırsatlar yarattığı bir gerçektir.

AB'nin Güney Kafkasya için ortak bir stratejiye sahip olmasının meşru nedenleri arasında barış, insani gerekçeler, ortak sorumluluk, demokrasi, ticaret, çevre ve bölgeye olan ilgi gibi nedenler yer almaktadır.²⁷ Bölgenin barut fıçısı olması, bu yüzden yenilik yaratan planlara ve bir bölgesel güvenlik yapısının tesisi için dış baskıya gereksinimin olması, AB'yi bu bölgeye yöneltmiştir. AGİT'in bölgedeki sorunların çözümü için en uygun yapı olması ve AGİT-AB işbirliğinin bölgeye barış

²⁵ Council of Europe Parliamentary Assembly: Resolution 1416 (2005).

²⁶ Oliver Reisner, *The South Caucasus: A Challenge For Europe*, (Berlin: Heinrich Böll Foundation, 2003), (http://www.boell.de/downloads/europa/Conferencereport_South_Caucasus.pdf), s. 8.

²⁷ European Parliament, Report on the Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on the European Union's Relations with the South Caucasus, under the Partnership and Cooperation Agreements, (COM (1999) 272 – C5-0116/1999 – 1999/2119 (COS)), s. 13-14.

getirebileceği beklentisi de bu ilginin nedenlerindedir. Bölge halkının büyük bir bölümünün fakirlik sınırının altında olması, AB'nin tamamen insani nedenlerle yardım sağlaması için olanak doğurmuştur. 1990'larda bölgedeki gelişmeler sosyal ve ekonomik alanda büyük etkiler yaratmıştır. Güney Kafkasya'da demokratik, adaletli ve sürdürülebilir bir kalkınma modelinin sağlanmasında Batılı finans kuruluşlarının yanında, özellikle AB, ortak sorumluluk üstlenmektedir. Bölgedeki üç devletin ciddi sorunlara karşın demokratikleşme yolunda ilerleme gayreti içinde olmaları ve bu devletlerin siyasal elitlerinin dünyadaki demokratik yönetimlerin saygınlığını kazanma istek ve eğilimleri, ilginin diğer bir nedenidir. Bölgede istikrarlı bir barışın olmaması bölgedeki bol enerji kaynaklarından bölge halkının tam anlamıyla yararlanamamasına yol açmaktadır. AB, adaletli ve şeffaf zeminde kurullarla ticaretin sağlanmasına yardım ederek bölgede önemli bir rol üstlenmek istemektedir. Güney Kafkasya'da çevresel durumun bazı bakımlardan (Hazar ve Karadeniz'in kirlenmesi ve nükleer enerji santralleri gibi) alarm vermesi nedeniyle AB, alternatif enerji kaynaklarının bulunması konusundaki deneyimleriyle yardımcı olabilir.

AB Güney Kafkasya ile geçmişte olduğundan daha fazla ilgilenmektedir. Bölgenin Avrupa'nın bir uzantısı olarak kabul edilmesi ve üç bölge ülkesinin de AK üyesi olarak kabul edilmesi AB'nin bölgeye olan yakın ilgisiyle ilişkilendirilebilir. Yukarıda sıralanan nedenler dikkate alındığında; Avrupa'nın uzantısı olarak görülen Güney Kafkasya'daki aktörlerden biri olan AB'nin bölgede geçmişten daha etkin olmak istemesi daha kolay açıklanmaktadır.

AB'nin bölgede Rusya ve ABD'nin yanında daha zayıf aktör olduğu da gözden kaçmamaktadır. AB'nin bölgede Rusya ve ABD'nin yanında daha zayıf aktör olmasının nedenlerinden ilki Güney Kafkasya'nın AB tarafından stratejik bölge olarak tanımlanmamış olması ve AB içinde çok farklı biçimlerde algılanan bir bölge olmasıdır. AB, Güney Kafkasya'ya Rusya'dan daha fazla ekonomik kaynak ayırmasına karşın bölgede Rusya'nın nüfuzunu alanında kabul etmiştir. 2003 Haziranı'nda Selanik Zirvesi'ndeki 'Geniş Avrupa' konseptine Güney Kafkasya'nın dâhil edilmemesi de bu yüzdendir. Güney Kafkasya'nın AB içinde farklı biçimlerde algılanması bölgeye yönelik politikanın da farklılaşmasına yol açmaktadır. AB içindeki farklı algılamalar arasında şunlar yer almaktadır:²⁸

- Güney Kafkasya'yı Avrupa değerlerinin yaşandığı ve Doğu Avrupa'nın uzantısı olan bir bölge olarak gören *Avrupa Kafkasyası Yaklaşımı*,

²⁸ Damien Helly, "EU Policies in the South Caucasus", *Europe and the South Caucasus Conference*, Bakü, 11 Haziran 2001; (<http://www.ceri-sciences-po.org/archive/june01/helly.pdf>), s. 2-4.

- Güney Kafkasya'daki -1990'larda Balkanlarda yaşandığı gibi- bölgesel çatışmalar ve etnik sorunlar üzerine odaklanan *Balkan Kafkasyası Yaklaşımı*,
- Güney Kafkasya'yı coğrafi ve ekonomik olarak bir enerji alanı olan Hazar havzasının bir parçası olarak gören *Hazar Kafkasyası Yaklaşımı*,
- Güney ve Kuzey Kafkasya'yı bütün olarak gören ve bölgenin başat gücü olarak Rusya'yı kabul eden *Zakavkazye Yaklaşımı*,
- Güney Kafkasya ülkelerini Doğu Avrupa ve BDT kapsamında ve geçiş sürecinde değerlendiren *Eski Sovyet Kafkasyası Yaklaşımı*,
- Oryantalist entelektüel geleneklere göre şekillenen, Güney Kafkasya'nın güney komşuluğuna önem veren ve Avrupa-Akdeniz işbirliği politikası ile Ortadoğu barış sürecine referans veren *Ortadoğu Kafkasyası Yaklaşımı*,
- Güney Kafkasya'nın sosyo-ekonomik yapısı ile az gelişmişliğine değinerek bunun Avrupa'ya olabilecek etkilerini dikkate alan *Üçüncü Dünya Kafkasyası Yaklaşımı*.

Yukarıda sıralanan yaklaşımların her birine ilişkin ekonomik ve siyasal araçlara sahip olan AB için hiçbir yaklaşım, büyük bir ağırlığa sahip değildir. AB'nin bu yaklaşımların hepsine ilişkin politik ve ekonomik araçları mevcuttur ve bazıları değişik platformlarda ve zamanlarda ön plana çıkabilmektedir.²⁹

AB'nin bölgede zayıf aktör olmasının nedenlerinden ikincisi; AB'nin ortak dış politika oluşturmada karşılaştığı yapısal sınırlılıkların bölgeye yönelik ortak dış politika oluşturmalarını güçleştirmesidir. Bölgeye yönelik temel diplomatik konular, AB üyesi güçlü devletler tarafından daha çok AK, AGİT, NATO veya BM gibi uluslararası örgütler çerçevesinde ele alınmış, AB ise teknik ve insancıl yardım konularında bölgede bulunmuştur.³⁰ Üçüncü neden ise, AB'nin kendisini Güney Kafkasya'da bağımsız bir aktör olarak görmemesidir. AB'nin Doğu Avrupa'yı entegrasyon alanı olarak göreyerek buradaki devletlerin büyük kısmını birlik içine dahil etmiştir.

AB'nin zayıf aktör olmasına karşın bölgedeki ilişkilerini 1990'ların ikinci yarısından itibaren yoğunlaştırdığını da görmek mümkündür. AB Komisyonu, Güney Kafkasya'daki yeni bağımsız cumhuriyetlerle, bu devletlerin demokrasiye ve piyasa ekonomisine geçişinde yardımcı olma stratejisini içeren ilk adımı 1995 yılında atmıştır. AB Komisyonu, bölge ülkeleriyle ortaklık ve işbirliği antlaşmaları imzalayarak yakınlaşmayı sürdürmüştür. Antlaşmaların içeriğinde; AB'nin ekonomik ve insani yardımı, yiyecek yardımı ve antlaşmanın yürürlüğe

²⁹ Örnekler için bkz. Mahmut Niyazi Sezgin, "Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya Politikası", *Stratejik Analiz* Cilt: 4 Sayı: 43, Kasım 2003, s. 64.

³⁰ A.g.e., s. 63.

konulmasının olası avantajlarını ortaya koyan bir durum raporu ile bölgedeki gelişmeler yer almıştır. 1996 yılında AB ile Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'ın ayrı ayrı imzaladığı bu ortaklık ve işbirliği antlaşmaları, Temmuz 1999 tarihinde sırasıyla yürürlüğe girmiştir. AB'de yer alan farklı görüşlerin en belirgin biçimde yansıdığı organ olan Avrupa Parlamentosu'nda, Güney Kafkasya ile ilişkilerin geliştirilmesiyle ilgili olarak 2001 yılında bir karar kabul edilmiştir.³¹ Kararda bölge ülkelerinin ve toplumlarının Avrupa ile diyalog ve işbirliğine olan istekliliği olumlu karşılırken, geçiş sürecinde yaşanan olumsuzlukların giderilmesi, ortaklık ve işbirliği zemininin güçlenmesi için bölge ülkeleri ile AB tarafına bazı önerilerde bulunulmuştur.

'Geniş Avrupa' konseptine alınmamasına rağmen Güney Kafkasya'da daha aktif bir politika izleyebilmek için, AB Konseyi tarafından 7 Temmuz 2003'te Güney Kafkasya Özel Temsilcisi atanmasına karar verilmiştir.³² Konsey'in kararında etnik çatışmaların çözülmesi, ekonomik ve siyasal reformları gerçekleştirmeleri, hukukun üstünlüğü, insan hakları, demokratikleşme ve iyi yönetim konularında bölge ülkelerine yardımcı olunması, bölge içi entegrasyon çabalarının desteklenmesi ve bölgeye komşu uluslararası aktörlerle diyaloga geçilmesi konularında AB'nin daha fazla girişimde bulunacağı belirtilmiştir.³³ Güney Kafkasya Özel Temsilcisi, Temmuz 2003'ten itibaren bölge ülkelerini ziyaret etmiş, çatışmaların çözümüne yardımcı olma çerçevesinde bölgede girişimlerde bulunmuştur. Artık AB'nin Güney Kafkasya'da daha aktif bir politika izleme eğiliminde olduğu daha açık biçimde ortaya konulmuştur.

AB, aday statüsünde olmayan karasal ya da deniz komşularından Güney Kafkasya ülkelerini de kapsayan on altı ülkeyle³⁴ arasındaki bağların güçlendirilmesi amacıyla Avrupa Komşuluk Politikası oluşturmuştur. 12 Mayıs 2004'te yayınlanan 'Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi'nde yer alan politikanın ana hedefi genişleme değil, her iki tarafın da refah, istikrar ve güvenliğini arttırmaktır. Bu maksatla, söz konusu ülkelerle Ortaklık Anlaşmaları imzalanarak, bu anlaşmalar çerçevesinde eylem planları hazırlanmaya başlanmıştır.

³¹ European Parliament, Resolution on Development of Relations Between the European Union and the Southern Caucasus, B5-0618, 0630, 0638, and 0661/2001; (http://www.europarl.eu.int/intcoop/euro/pcc/aag/pcc_meeting/resolutions/2001_04_10.pdf).

³² Güney Kafkasya Özel Temsilcisi'nin görev ve faaliyetleri hakkında bkz. Heikki Talvitie, "The EU and the South Caucasus-Perspectives for Partnership", (<http://www.dsi.de/ef/caucasus/prg.htm>).

³³ European Council, Council Appoints an EU Special Representative for the South Caucasus, 11027/03 (Presse 196); (<http://ue.eu.int/pressData/en/misc/76560.pdf>), s. 1.

³⁴ İsrail, Ürdün, Moldavya, Fas, Tunus, Filistin, Ukrayna, Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Mısır, Lübnan, Cezayir, Suriye, Libya ve Belarus.

AB, ülkelerle işbirliği yaparken aynı zamanda bölgeye çeşitli yatırımlar da yapmaktadır. Güney Kafkasya'da ABD'den sonra en büyük yatırımcı olan AB, yürüttüğü değişik projelerle bölgede önemli aşamalar kaydetmiştir. AB tarafından Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'a 1991-2004 yılları arasında değişik programlar dahilinde yaklaşık 400 milyonu Azerbaycan, 420 milyonu Gürcistan ve 380 milyonu ise Ermenistan'a olmak üzere toplam 1 milyar 200 milyon Euro aktarılmıştır. AB üyesi ülkelerin yardımları ve proje yatırımları ise bu toplamın dışındadır. Diğer taraftan Güney Kafkasya ülkeleri ile AB arasında TRACECA (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia), TACIS (Technical Assistance to CIS) ve INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe) programları yürütülmeye başlanmıştır. Ayrıca AB kanalıyla Güney Kafkasya Uyuşturucu Karşıtı Program [Southern Caucasus Anti-Drug Programme (SCAD)] ve Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Girişimi[European Initiative for Democracy and Human Rights (EIDHR)] tarafından Gürcistan'da başlatılan projeler yürütülürken, Güney Kafkasya için Bölgesel Çevre Merkezi [Regional Environmental Centre (REC)] oluşturulmuştur.

3.2. Ermenistan ve Avrupa Birliği

Ermenistan'ın bağımsızlığından sonra Avrupa entegrasyonu, en yüksek dış politika öncelikleri arasında yer almıştır. Ermenistan, AB kuruluşlarıyla diplomatik ilişkileri yürütmek üzere 1994 yılında Avrupa Toplulukları Ermenistan Cumhuriyeti Elçiliği'ni kurmuştur. Ermenistan'la AB arasında 1996'da imzalanıp 1999'da yürürlüğe giren Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması, demokratik ilkeler, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygıyla piyasa ekonomisinin sağlamaştırılmasını esas almıştır. Antlaşma, AB ile Ermenistan arasındaki politik ve ticari işbirliği alanlarındaki tüm ilişkileri kapsamakta; yalnızca AB ile Ermenistan arasındaki değil aynı zamanda Ermenistan'la AB üyesi devletler arasındaki ikili ilişkilerde de zemin oluşturmaktadır. Antlaşmaya göre ikili ilişkileri düzenlemek ve idare etmek için işbirliği kurulları (İşbirliği Konseyi, İşbirliği Komitesi ve Parlamenter İşbirliği Komitesi) oluşturulmuştur. Antlaşmayla, Ermenistan'la birlikte Güney Kafkasya'ya ticari serbestliğin gelmesi ve AB ile işbirliğinin sağlanması amaçlanmıştır. 14 Haziran 2004 tarihli Konsey kararıyla Ermenistan'ın (Azerbaycan ve Gürcistan'la birlikte) Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesine katılmasıyla AB ile Ermenistan arasındaki ilişkileri daha da ileri gitmiş; Eylül 2004'te Ermenistan ile AB Komisyonu, Ermenistan'daki AB Ofisi'ni Delegasyona dönüştüren antlaşmayı imzalamışlardır.

Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması'nın yürütülmesini destekleyen finansal ve teknik yardım aracı olarak görülen TACIS, öncelikli olarak görülen alanlardaki projeler için yardım sağlamaktadır. AB ise belirtilen koşulların gerçekleşmesi için bu antlaşmanın yürütülmesini sürdürmeyi; yoksulluğun azaltılmasıyla sürdürülebilir ekonomik gelişmeye katkıda bulunmayı hedeflemektedir.³⁵ Dış politikasının ana hedefi olarak AB model ve standartlarıyla bütünleşmeyi sıkça tekrarlayan Ermenistan ile AB arasında, antlaşmanın yürütülmesi amacıyla bakanlıklararası bir komisyon kurularak toplantılar yapılmaya başlanmıştır. Komisyonun çalışmalarına teknik destek TACIS tarafından gerçekleştirilmektedir. TACIS desteğiyle kurulan Ermeni-Avrupa Siyasal ve Yasal Danışma Merkezi [The Armenian-European Policy and Legal Advice Centre (AEPLAC)], Ermeni ortaklara, Ermenistan'ın sürdürülebilir ekonomik gelişme ve dünya ekonomisiyle bütünleşme hedefinde Ermeni mevzuatının uyumuna destek sağlamaktadır. Diğer bir ifadeyle siyasal danışma ve yardım rolünü üstlenmiştir.³⁶

Ekonomik gelişmesi dünya ekonomisiyle bütünleşmesine bağlı olan Ermenistan için öncelik Avrupa piyasasına verilmiştir. Ermenistan'daki doğrudan dış yatırımların çoğunluğunu, AB'den şirketler ve bireysel girişimciler gerçekleştirmektedir. Zaman içinde Ermeni iş camiasının Avrupa piyasasının farkında olması, AB iş camiasının da Ermenistan'daki yatırım fırsatlarının ve atmosferinin farkında olmasından dolayı 2002 yılında Avrupa Birliği Ermenistan Ticaret Odası [European Union Chamber of Commerce in Armenia (EUCCA)] kurulmuştur. EUCCA'nın amaçlarından bazıları; Ermenistan'da Avrupa ve AB bütünleşmesi bilincinin güçlenmesi ve ilerletilmesi, potansiyel Avrupalı yatırımcılarının gelmesini kolaylaştırmak için Ermeni yetkililerle Ermenistan'da yatırım olanaklarını cazip hale getirmeye çalışmak, Ermenistan'daki AB yatırımlarını ve ticaretini artırmak, Ermenistan'da hala bulunan ve gelecekteki AB yatırımcılarına ve ticaret ortaklarına bilgi, öneri ve destek sağlamaktır. 2005 yılına gelindiğinde AB, 771 milyon Euro'luk (% 34.6) ticaret hacmi ile Ermenistan'ın en büyük ticaret ortağı olmuştur.³⁷

Ermenistan ile AB arasında geçmişte olan, halen devam eden ve gelecekte planlanan işbirliği konuları arasında neredeyse bütün ağırlığı yardım konuları oluşturmaktadır. AB, Ermenistan'ın en önemli yardım yapan ve ekonomik

³⁵ Country Strategy Paper 2002–2006 National Indicative Programme 2002–2003 Republic of Armenia; (http://europa.eu.int/comm/external_relations/armenia/csp/02_06_en.pdf), s. 4.

³⁶ AEPLAC hakkında fazla bilgi için bkz. (<http://www.aeplac.am>).

³⁷ AB'yi en yakın 291 milyon Euro'yla (%13) Rusya, 178 milyon Euro'yla (%8) ABD izlemektedir. Bkz. *EU Bilateral Trade Relations*; (http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113345.pdf).

ortaklarından birisidir. AB, Ermenistan'a bağımsızlığından sonra yardım amaçlı olarak 386.39 milyon Euro vermiştir. Bu yardımların dağılımı aşağıdaki tablodaki gibidir:³⁸

Tablo 1: AB'nin Ermenistan'a Yaptığı Yardımlar

1991-2006	Toplam(milyon €)	Yüzde(%)
TACIS Ulusal Dağıtımlar	98.90	25.59
Nükleer Güvenlik Tacis	29	7.50
İnsani Yardımlar	68.79	17.81
Gıda Yardımı	50.20	12.99
Gıda Güvenliği	102.30	26.48
Olağanüstü Mali Yardımlar	35.70	9.25
Rusya Krizinin Etkilerini Azaltıcı Yardım	1.5	0.38
Toplam	386.39	100

Kaynak: "European Neighbourhood Policy", *Country Report Armenia*.

TACIS programı, AB ile ilişkiye giren ülkelerden Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldavya, Moğolistan, Özbekistan, Rusya, Tacikistan ve Ukrayna tarafından 1991'de başlatılmıştır. Bu yeni bağımsız ülkelerin demokratik topluma ve piyasa ekonomisine geçiş sürecini desteklemek için AB'nin sağladığı mali yardımlarla gerçekleşen TACIS programı, AB ile bu ülkeler arasındaki siyasal işbirliğin anahtar aracı olmuştur. TACIS programı çerçevesinde bu ülkelerin politikacıları ve resmi görevlileri AB ile düzenli olarak biraraya gelmektedirler. TACIS'in, ortaklık ve işbirliği antlaşmalarının yürürlüğe konulmasıyla, AB'nin genişleme sürecinde olduğu gibi bu ülkelerle AB arasında stratejik bir araç olması beklenmektedir. TACIS fonu, ülkesel/ulusal, bölgesel ve küçük projeli programlar için tahsis edilmektedir. Ülkesel/ulusal programlar, belirtici programlar ile eylem programlarından oluşmaktadır. Öncelikleri ve işbirliğini saptayan belirtici programlar 3-4 yıl geçerlidir. Eylem programları ise belirtici programlar tarafından çizilen ana hatlar çerçevesinde desteklenen projeleri yürürlüğe sokmaktadır. Bölgesel programlar; çok ülkeli programlar olup, çevresel koruma ya da ulaşım ağlarının geliştirilmesi gibi alanlar için kullanılmaktadır.

Ermenistan, TACIS ülkesel/ulusal ve bölgesel programlarından yararlanmaktadır. 27 Aralık 2001'de AB Komisyonu tarafından kabul edilen Ermenistan Ülke Strateji Belgesi, 2002–2006 periyodu için sağlanacak Topluluk

³⁸ "European Neighbourhood Policy", *Country Report Armenia*, (COM (2005) 72 final); (http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/armenia_country_report_2005_en.pdf).

yardımının stratejik çerçevesini oluşturmuştur. 2000–2006 yıllarını kapsayan yeni düzenlemede TACIS yardım programının yeni öncelikleri arasında; artan ticaret, geniş ulaşım ağları gereksinimi, yeni yatırım olanakları, çevre koruma konusundaki işbirliği talepleri, sınır ötesi işbirliği, adalet ve iç işleri alanında işbirliği gibi konular yer almıştır. Bu yeni öncelikler TACIS programından yararlanan ülkelerin ekonomik ve siyasal çevreleriyle, ülkeden ülkeye değişiklik gösteren öncelik ve gereksinimler dikkate alınarak belirlenmiştir.

Ermenistan'ın AB ile gerçekleştirdiği TACIS Ulusal Eylem Programı, önceliği olan üç alanda yoğunlaşmıştır. Bunlar; kurumsal, yasal ve idari reformların desteklenmesi; özel sektörün desteklenmesiyle ekonomik gelişmeye yardım edilmesi ve altyapı şebekelerinin gelişmesine yardım edilmesidir. Kurumsal, yasal ve idari reformların desteklenmesi alanındaki yardımlar; bir yandan karar alma sürecinin desteklenmesiyle iyi yönetime teşvik edilmeye, öte yandan yasal, adli ve idari mekanizmanın anahtar kuruluşlarını desteklemeye odaklanmıştır. Özel sektörün desteklenmesiyle ekonomik gelişmeye yardım edilmesi alanında öncelik, piyasa ekonomisine geçiş olarak kalmıştır. Altyapı şebekelerinin gelişmesi alanında ise enerji, ulaşım ve telekomünikasyon alanlarındaki gelişmelerin desteklenmesi özellikle yeterli, güvenli ve çeşitlendirilmiş alternatif enerji kaynakları oluşturulması için yardım hedeflenmiştir.

Ermenistan enerji darboğazı nedeniyle, 1988 depreminden sonra kapattığı Medzamor Nükleer Enerji Santrali'nin, iki numaralı ünitesini 27 Haziran 1995'te yeniden açmıştı. AB ise Avrupa'nın en tehlikeli reaktörlerinden birisi olan Medzamor Nükleer Enerji Santrali'nin 2004 yılında kapatılması için ülkede lobi faaliyeti yürütmüştü. Ermenistan yetkilileri ise santralin yer değiştirmesi ya da kapanması için finansmana gereksinim olduğunu ve alternatif enerji kaynaklarının yetersiz olduğunu ifade ettiler. AB Dış İlişkiler Direktörü, bu nükleer santralin kapatılması halinde AB'nin 119 milyon ABD Doları ayırmayı planladığını açıklamış; aynı zamanda nükleer enerji santrali yerine kullanılabilecek alternatif enerji kaynakları araştırıldığını iletilmişti. Ermenistan yetkilileri ise santralin kapatılması için 1 milyar ABD Doları talep etmişler; aynı zamanda ülkenin elektrik enerjisinin % 40'ını sağlayan santralin varlığının 2016 yılına kadar süreceğini ifade etmişlerdir. Öte yandan, Ermenistan ve Rusya'nın ortak girişimi olan nükleer enerji santrali, Mart 2003'ten itibaren Rusya'ya ait bir şirketin kontrolüne geçmiştir.³⁹ Ermenistan'ın tutumu karşısında AB tarafından ayrılan fon kesin kapatma tarihine kadar askıya alınmıştır.

³⁹ “EU to give Armenia USD 119 million to close nuclear power station”, *Pravda.RU*, 06 Temmuz 2003; (http://newsfromrussia.com/world/2003/06/07/47986_.html).

Ermenistan, TACIS bölgesel yardım programları çerçevesinde enerji (INOGATE) ve taşımacılık (TRACECA) programlarına katılmasına karşın, Yukarı Karabağ çatışmasındaki tutumundan dolayı kapalı olan sınır kapıları nedeniyle TACIS bölgesel yardım programlarından tam anlamıyla yararlanamamaktadır. INOGATE, AB Komisyonu'nun geliştirdiği ve Kafkasya'daki doğalgaz ve petrolü Batı ülkelerine taşınmasını kolaylaştıracak çok taraflı bir işbirliği programıdır. Başlıca amacı Avrupa'nın enerji gereksiniminin karşılanmasını güvence altına almak olan INOGATE programının ilk üyelerinden birisi olan Ermenistan, Temmuz 1999'da Kiev'de yapılan zirve toplantısında programa resmen katılmış ve Şemsiye Antlaşma'yı imzalamıştır. Avrupa Birliği tarafından BDT ülkelerini Kafkasya ve/veya Karadeniz üzerinden Avrupa'ya bağlanmasını sağlamak amacıyla oluşturulan TRACECA, Güney Kafkasya ülkeleri için 'İpek Yolu'nun yeniden oluşturulmasında hayati öneme sahip bir program olarak görülmektedir.

1991-2006 yılları arasında AB'den Ermenistan'a Olağanüstü Mali Yardım çerçevesinde toplam 35.70 milyon Euro verilmiştir. AB Gıda Güvenliği Programı [Food Security Programme (FSP)] çerçevesinde 1996-2006 yılları arasında toplam 102.30 Milyon Euro ayrılmıştır Program çerçevesindeki ödemeler Ermenistan hükümetinin gıda güvenliği ve yoksulluğu azaltma, toprak reformu, piyasa reformu ve tarımsal reform, enformasyon sistemleri, sosyal sektör, özelleştirme sonrası ve kamu finansmanı olmak üzere pek çok alanda ilerleme sağlama koşulluna bağlanmıştır. AB'nin yardım programlarından birisini yürüten ve 1990'ların başından bu yana Güney Kafkasya ülkelerinde bulunan Avrupa Topluluğu İnsani Bürosu [European Community Humanitarian Office (ECHO)], Ermenistan'a 1993-2003 yılları arasında toplam 68.79 milyon Euro insani yardımda bulunmuştur. Ayrıca ECHO tarafından 2000 ve 2001'de Ermenistan'daki kuraklığın sonuçlarını azaltıcı başış olarak toplam 1.5 milyon Euro sağlanmıştır.⁴⁰

Ermenistan, Avrupa'yla ilişkiler çerçevesinde Avrupa ülkeleriyle de ikili ilişkiler yürütme çabasıdadır. Ermenistan, Batı Avrupa ülkeleriyle ilişkilerini geliştirerek siyasal bağlantılarının boyutunu genişletmeye çalışmaktadır. Ülkesel düzeydeki işbirlikleri, yatırım ve kalkınma programlarının desteklenmesiyle özellikle kültür, eğitim ve bilim alanında yoğunlaşmaktadır. Ermenistan'a AB ülkelerinden hükümet, parlamento ve yerel yöneticiler düzeyinde pek çok ziyaret gerçekleşmiş; Almanya, İsviçre, İtalya ve Danimarka ile devletlerarası ve hükümetlerarası düzeyde çeşitli antlaşmalar imzalanmıştır. Ermenistan'ın Fransa ve İtalya ile yerel yönetimler

⁴⁰ "European Neighbourhood Policy", *Country Report Armenia*, (COM (2005) 72 final); (http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/armenia_country_report_2005_en.pdf).

düzeyinde aktif işbirliği vardır.⁴¹ Güney Kafkasya'da söz sahibi olmak için girişimlerini dikkat çekmeden yürütme çabasında olan Almanya, Azerbaycan'la daha yakın ilişkiler kurmakla birlikte Ermenistan'a da mali yardımlarda bulunmaktadır. Ocak 2002'de Ermenistan Cumhurbaşkanı Almanya'yı ziyaret etmiş ve ekonomik işbirliği ve yatırımlar konusunda görüşmeler gerçekleştirmiştir. Ermenistan ile Almanya arasında toplam tutarı 140.69 milyon Euro olan 11 mali ve 18 teknik işbirliği projesi yürütülmektedir.⁴² AB üyeliğini Mayıs 2004'te elde eden Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleriyle de ilişkiler geliştirilmektedir. Ermeniler bu ülkelerin AB ile bütünleşmede edindikleri deneyimlerden Ermenistan'ın da yararlanabileceğini ummaktadırlar.

SONUÇ

Güney Kafkasya'daki devletler, soğuk savaş döneminin sona erdiği ilk yıllarda Rusya ile ilişkilerini sürdürmekle birlikte yönlerini Batı'ya ve Batılı kurumlara çevirmişlerdir. Bu yıllarda Ermenistan-Rusya işbirliği nedeniyle Ermenistan'ın Avrupa ile olan ilişkilerde daha ihtiyatlı olması söz konusu olsa da bu geçici bir süreç olmuştur. Batılı kurumlar ve devletler açısından bakıldığında Güney Kafkasya'nın istikrar ve güvenliğe kavuşması ve bu durumun sürekliliğinin sağlanması, bölge devletlerinin desteklenmesi ve işbirliği mekanizmasının yürütülmesine bağlıdır.

Ermenistan açısından Avrupa ile ilişkilere bakıldığında ise dış politikasının en önemli sacayaklarından birisi Batı'yla bütünleşme ve Avrupa'yla ortaklık ve işbirliğinin yüksek düzeye çıkarılması olmuştur. Bu bağlamda Ermenistan'ın Azerbaycan ve Gürcistan gibi AGİT, NATO, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği ve Avrupa ülkeleriyle yakın ilişkileri sürmektedir. AGİT ve NATO ile ilişkiler, daha çok Ermeni-Azeri anlaşmazlığının çözümlenmesi ile Güney Kafkasya'nın istikrar ve güvenliğine odaklanırken; Avrupa Konseyi ile ilişkiler, her bakımdan Avrupa standartlarına ulaşma çabaları ve bu çabaların gerçekleşip gerçekleşmediğinin Avrupa Konseyi tarafından değerlendirilmesine odaklanmıştır. Avrupa Birliği ile ilişkiler, ağırlıklı olarak bölgesel istikrarın sağlanması amacıyla Ermenistan'a gerçekleştirilen yardım programlarına dayanmaktadır. Avrupa ülkeleriyle ilişkiler ise birçok alanda karşılıklı işbirliği ile Avrupa devletlerinin Ermenistan'a yardım ve Ermenistan'ın kalkınması programlarına destek olması temelinde yürümektedir.

⁴¹ Sergey Minasian, "EU-Armenia Cooperation and The New European Neighborhood Policy", s. 24; (http://www.idea.int/europe_cis/upload/EU-Armenia%20cooperation-3.pdf).

⁴² Germany Ministry of Foreign Ministry; (<http://diplomacymonitor.com/stu/dm.nsf/dn/dnAF351B252841CA58852571FB006AB0C5>).

Avrupa kurumlarıyla bütünleşme idealini dış politikasının öncelikleri arasında tutmaya devam eden Ermenistan'ın üst düzey yetkilileri, Avrupa ilke ve standartlarının ülkede yerleşmesi konusundaki istekliliklerini sürekli tekrarlamaktadırlar. Batı norm ve değerlerinin benimsenmesi konusunda kat edilen mesafelere karşın uygulamada eksiklikler sürmektedir. Gelecekte Avrupa Birliği'nin tam üyesi olma ideali, Ermenistan'ın Avrupa ilke ve standartlarını benimsemesini ve yürürlüğe koymasını kolaylaştırmaktaysa da Rusya ile olan stratejik ilişkiler başta olmak üzere Ermenistan'ın diğer dış politika öncelikleri Avrupa idealinin önünde sınırlayıcı etkisini korumaktadır.

KAYNAKÇA

- AB Haber, “Koçaryan: AB'ye Katılmayı önümüze Bir Hedef Olarak Koymadık”; (http://www.abhaber.com/haber_sayfasi.asp?id=11189).
- Annual Report 2000 on OSCE Activities; (http://www.osce.org/docs/english/misc/anrep00e_activ.htm#Anchor1.1-23474).
- Council of Europe Information Office Yerevan; (<http://www.coe.am/en/?go=signedratifieddocs>).
- “Council of Europe Information Office Opens in Yerevan”; (<http://www.armeniadiaspora.com/js/030709office.html>).
- Council of Europe Parliamentary Assembly: Armenia’s Application for Membership of the Council of Europe, Opinion No. 221(2000); (<http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/doc00/EDOC8747.HTM>).
- Council of Europe Parliamentary Assembly: Honoring of Obligations and Commitments by Armenia Before Council of Europe; (<http://assembly.coe.int/-Documents/WorkingDocs/doc02/EDOC9542.htm>).
- Council of Europe Parliamentary Assembly: Honoring of Obligations and Commitments by Armenia Before Council of Europe; (<http://assembly.coe.int/-Documents/WorkingDocs/doc02/EDOC9542.htm>).
- Council of Europe Parliamentary Assembly: Honoring of Obligations and Commitments by Armenia, DOC. 10027; (<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http%3A%2F%2Fassembly.coe.int%2FDocuments%2FWorkingDocs%2Fdoc04%2FEDOC10027.htm>).
- Council of Europe Parliamentary Assembly: Recommendation 1570 (2002) Situation of Refugees and Displaced Persons in Armenia, Azerbaijan and Georgia; (<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http%3A%2F%2Fassembly.coe.int%2FDocuments%2FAdoptedText%2Fta02%2FEREC1570.htm>).
- Council of Europe Parliamentary Assembly: Recommendation 1263 (1995) on the Humanitarian Situation of the Refugees and Displaced Persons in Armenia and Azerbaijan; (<http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta95/erec1263.htm>).
- Council of Europe Parliamentary Assembly: Recommendation 1251 (1994) on the Conflict in Nagorno-Karabakh; (<http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta94/erec1251.htm>).
- Council of Europe Parliamentary Assembly: Recommendation 1247 (1994) on the Enlargement of the Europe; (<http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/TA94/erec1247>).
- Council of Europe Parliamentary Assembly: Resolution 1416 (2005); (<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta05/ERES1416.htm>).
- Council of Europe Parliamentary Assembly: Resolution 1405 (2004); (<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta04/ERES1405.htm>).

- Council of Europe Parliamentary Assembly: Resolution 1374 (2004) on the Honoring of Obligations and Commitments by Armenia; (<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta04/ERES1405.htm>).
- Council of Europe Parliamentary Assembly: Resolution 1119(1997) on the Conflicts in Transcaucasia; (<http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta97/eres1119.htm>).
- Council of Europe Parliamentary Assembly: Resolution 1115(1997) on the Setting up of an Assembly Committee on the Honoring of Obligations and Commitments by Member of States of the Council of Europe; (<http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/TA97/eres1115.htm>).
- Council of Europe Parliamentary Assembly: Resolution 1059(1995) on the Humanitarian Situation of the Refugees and Displaced Persons in Armenia and Azerbaijan; (<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta95/ERES1059.htm>).
- Council of Europe Parliamentary Assembly: Resolution 1047(1994) on the Conflict in Nagorno-Karabakh; (<http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta94/eres1047.htm>).
- Country Strategy Paper 2002–2006, National Indicative Programme 2002–2003 - Republic of Armenia, (http://europa.eu.int/comm/external_relations/armenia/csp/02_06_en.pdf).
- EU Bilateral Trade Relations; (http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113345.pdf).
- European Council, Council Appoints an EU Special Representative for the South Caucasus, 11027/03 (Presse 196); (<http://ue.eu.int/pressData/en/misc/76560.pdf>).
- European Parliament, Report on the Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on the European Union's Relations with the South Caucasus, under the Partnership and Cooperation Agreements, (COM(1999) 272 – C5-0116/1999 – 1999/2119(COS)).
- European Parliament, Resolution on Development of Relations between the European Union and the Southern Caucasus, B5–0618, 0630, 0638, and 0661/2001; (http://www.europarl.eu.int/intcoop/euro/pcc/aag/pcc_meeting/resolutions/2001_04_10.pdf).
- “European Neighborhood Policy”, *Country Report Armenia*, {COM (2005) 72 final}; (http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/armenia_country_report_2005_en.pdf)
- “EU to Give Armenia USD 119 Million to Close Nuclear Power Station”, *Pravda.RU*, 06 Temmuz 2003; (http://newsfromrussia.com/world/2003/06/07/47986_html)
- Helly, Damien, “EU Policies in the South Caucasus”, *Europe and the South Caucasus Conference*, Bakü, 11 Haziran 2001; (<http://www.ceri-sciences-po.org/archive/june01/helly.pdf>).
- Minasian, Sergey, *EU-Armenia Cooperation and the New European Neighborhood Policy*, International IDEA; (http://www.idea.int/europe_cis/upload/EU-Armenia%20cooperation-3.pdf).
- Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia; (<http://www.armeniaforeignministry.com>).

Reisner, Oliver, *The South Caucasus: A Challenge For Europe*, (Berlin: Heinrich Böll Foundation, 2003).

Sezgin, Mahmut Niyazi, "Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya Politikası", *Stratejik Analiz*, Cilt: 4 Sayı: 43, Kasım 2003.

Talvitie, Heikki, "The EU and the South Caucasus-Perspectives for Partnership", 14 Ocak 2004; (<http://www.dsi.de/ef/caucasus/prg.htm>).